

Тарасенко О. В.,
здобувач

Національного університету державної фіскальної служби України

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ПРАВООХОРОННИМИ ТА КОНТРОЛЮЮЧИМИ ОРГАНАМИ У ПРОТИДІЇ ФІКТИВНОМУ ПІДПРИЄМНИЦТВУ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL BASIS OF INTERACTION BETWEEN LAW ENFORCEMENT AND CONTROLLING BODIES IN THE CONTEXT OF THE FIXED ENTERPRISE: PROBLEM ASPECTS

Стаття присвячена висвітленню адміністративно-правових засад взаємодії між правоохоронними та контролюючими органами у протидії фіктивному підприємництву. Останніми роками спостерігається активізація організованих злочинних угруповань у підприємницькій діяльності та створення ними фіктивних суб'єктів господарювання. Незважаючи на невелику питому вагу фіктивного підприємництва в загальній структурі злочинів, збитки, яких воно завдає, настільки великі, що постійне вдосконалення форм і методів боротьби з цим видом злочинів досі є актуальним завданням і потребує свого вирішення. Успішне вирішення завдань, які покладені законом на правоохоронні органи в боротьбі з фіктивним підприємництвом, неможливе без їхньої взаємодії з ОВС, СБУ, Генеральною прокуратурою (їхніми підрозділами), контролюючими та іншими органами. На підставі аналізу особливостей налагодження стратегічної й тактичної взаємодії між правоохоронними та контролюючими органами визначено низку проблем, які потребують свого вирішення та до яких віднесено такі: недостатність теоретичного розроблення особливостей взаємодії; прогалини в чинному національному законодавстві з питань правової регламентації спільних правоохоронних дій; неузгодженість між спеціальними підрозділами з протидії фіктивному підприємництву та іншими службами, правоохоронними й контролюючими органами; необхідність постійного вироблення нових підходів до конструктивної взаємодії в умовах протидії фіктивному підприємництву; наявність корумпованих зв'язків; поширення міжрегіональної та міждержавної злочинної діяльності; збільшення кримінального тиску на суспільство й політику тощо.

Ключові слова: адміністративно-правові засади, взаємодія, правоохоронні органи, контролюючі органи, фіктивне підприємництво, протидія.

Статья посвящена раскрытию административно-правовых основ взаимодействия между правоохранительными и контролирующими органами в противодействии фиктивному предпринимательству. В последние годы наблюдается активизация организованных преступных группировок в предпринимательской деятельности и создание ими фиктивных субъектов хозяйствования. Несмотря на небольшой удельный вес фиктивного предпринимательства в общей структуре преступлений, ущерб, который оно наносит, настолько велик, что постоянное совершенствование форм и методов борьбы с этим видом преступлений до сих пор является актуальной задачей и требует своего решения. Успешное решение задач, возложенных законом на правоохранительные органы в борьбе с фиктивным предпринимательством, невозможно без их взаимодействия с ОВД, СБУ, Генеральной прокуратурой (их подразделениями), контролирующими и другими органами. На основании анализа особенностей налаживания стратегического и тактического взаимодействия между правоохранительными и контролирующими органами определен ряд проблем, требующих своего решения и к которым отнесены такие: недостаточность теоретической разработки особенностей взаимодействия; пробелы в действующем национальном законодательстве по вопросам правовой регламентации общин правоохранительных действий; несогласованность между специальными подразделениями по противодействию фиктивному предпринимательству и другими службами, правоохранительными и контролирующими органами; необходимость постоянной выработки новых подходов к конструктивному взаимодействию в условиях противодействия фиктивному предпринимательству; наличие коррумпированных связей; распространение межрегиональной и межгосударственной преступной деятельности; увеличение криминального давления на общество и политику и тому подобное.

Ключевые слова: административно-правовые основы, взаимодействие, правоохранительные органы, контролирующие органы, фиктивное предпринимательство, противодействие.

The article is devoted to the clarification of the administrative and legal principles of cooperation between law enforcement and controlling authorities in counteracting fictitious business. In recent years, there has been an intensification of organized criminal groups in business activity and the establishment of fictitious business entities. The continuous improvement of forms and methods of combating fictitious business is still an urgent task and need to be solved, despite the small proportion of this type of crimes in total crimes' structure and damages which are so large. The successful resolution of tasks assigned by law to law enforcement authorities in the fight against fictitious business is impossible without their cooperation with the internal affairs authorities, the Security Service of Ukraine, the Prosecutor General's Office of Ukraine (their divisions), controlling and other authorities. A number of problems that need to be solved are determined on the basis of the analysis of the peculiarities of establishing strategic and tactical cooperation between law enforcement and controlling authorities. They include: insufficiency of theoretical development of the features of cooperation; gaps in the current national legislation on legal regulation of joint law enforcement actions; non-coordination between special divisions for counteracting fictitious business and other services, law enforcement and controlling authorities; the necessity for constant development of new approaches to constructive cooperation in the conditions of counteracting fictitious business; the presence of corrupt bonds; the spread of interregional and interstate criminal activity; increasing the criminal pressure on society and politics, etc.

Key words: administrative and legal principles, cooperation, law enforcement authorities, controlling authorities, fictitious business, counteracting.

В умовах становлення ринкових відносин в Україні відбуваються негативні процеси «тінізації» економіки, пов'язані з існуванням фіктивного підприємництва. Останніми роками спостерігається активізація організованих злочинних угруповань у підприємницькій діяльності та створення ними фіктивних суб'єктів господарювання. Організовані злочинні угруповання, проникаючи в різні сфери та галузі економіки держави, використовують фіктивні підприємства як засіб для вчинення інших тяжких економічних злочинів. Вони організовують, планують і розробляють злочинні схеми товарно-грошових і фінансових псевдооперацій із метою заволодіння товарно-матеріальними та грошовими цінностями фізичних і юридичних осіб незалежно від форм власності. Створені ними фіктивні структури використовуються для незаконного відшкодування ПДВ із бюджету, здійснення переказу грошових коштів у тіньовий сектор економіки або за кордон, легалізації (відмивання) коштів, здобутих незаконним шляхом, ухилення від оподаткування, сплати мита, акцизного збору та вчинення інших злочинів. У результаті злочинного використання фіктивних підприємницьких структур, за повідомленням офіційних джерел, економіці держави завдаються мільярдні збитки. Тому боротьба з такими суб'єктами є одним із пріоритетів діяльності правоохоронних і контролюючих органів держави.

Тому потрібно погодитись із думкою Л.М. Дудника, що забезпечення належної охорони фінансової системи держави від злочинних посягань в умовах розвитку ринкової економіки набуває особливої актуальності. Саме фіктивні підприємницькі структури виступають знаряддям вчинення цілої низки корисливих злочинів, а саме: ухилення від сплати податків, контрабанди, шахрайства з фінансовими ресурсами та інше [1, с. 6–8].

З огляду на вищевикладене ми вважаємо, що успішне вирішення завдань, які покладені законом на правоохоронні органи в боротьбі з фіктивним підприємництвом, неможливе без їхньої взаємодії з ОВС, СБУ, Генеральною прокуратурою (їхніми підрозділами), контролюючими й іншими органами.

Отож об'єктивна необхідність взаємодії обумовлюється, з одного боку, спільністю завдань, які стоять перед різними відомствами, органами та підрозділами, що протидіють фіктивному підприємництву, з іншого боку – відмінностями в їхньому функціональному та структурному стані. Крім того, на нашу думку, необхідність взаємних дій виступає як об'єктивна умова забезпечення цілісності системи за внутрішньої та міжсистемної взаємодії.

Метою статті є вдосконалення адміністративно-правових засад взаємодії правоохоронних і контролюючих органів у протидії організованій злочинності.

Проблемні питання взаємодії окремих органів державної влади України у правоохоронній сфері були предметом наукових досліджень В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, В.Т. Білоуса, І.П. Голосніченка, В.Л. Гровольського, О.С. Доценка, Л.М. Дудника, Г.О. Душенка, Я.Ю. Кондратьєва, Б.П. Кондрашова, О.О. Кулешова, Ю.С. Небеского, В.М. Пліш-

кіна, А.Г. Сачави, А.В. Сергєєва, А.П. Цимбал, О.М. Ярмаки тощо.

Поняття взаємодія пов'язане з управлінськими функціями і тому, на нашу думку, може розглядатись як форма зв'язку елементів системи, за допомогою якої вони, взаємно доповнюючи один одного, створюють умови для належного функціонування всієї системи загалом. Причому необхідно мати на увазі, що взаємодія як управлінська категорія належить не тільки до внутрішньої організації діяльності системи, але й до зовнішніх її функцій [2, с. 33].

У філософії взаємодію розглядають як категорію-принцип, що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їхню взаємну обумовленість, зміни стану, а також породження одного об'єкта іншим [3, с. 31–32].

Необхідно звернути увагу на те, що у філософії поняття «взаємодія» розглядають у широкому та вузькому сенсах. У широкому розумінні взаємодія – це філософська категорія, що відображає процеси впливу об'єктів один на одного, їхню взаємну обумовленість і породження одним об'єктом іншого [3, с. 32]; у вузькому розумінні – це взаємозалежна, погоджена діяльність різних суб'єктів.

Сьогодні особливої актуальності набуває необхідність вироблення та реалізація дієвих організаційних та адміністративно-правових механізмів, які б належним чином забезпечували стратегічну й тактичну взаємодію контролюючих і правоохоронних органів у протидії фіктивному підприємництву. Вважаємо, що до зазначених організаційних та адміністративно-правових механізмів належить формування конструктивної державної політики у сфері протидії фіктивному підприємництву та її реалізація за допомогою державного управління в зазначеній сфері. Необхідно також підкреслити, що взаємодія відповідних органів державної влади України в досліджуваній сфері обумовлена діяльністю цих органів, яка спрямована на досягнення конкретної стратегічної мети – протидії фіктивному підприємництву.

Аналіз правопорушень у сфері фінансово-господарської діяльності свідчить, що з метою протидії фіктивному підприємництву правоохоронні органи стикаються з проблемами, пов'язаними з недосконалістю чинного законодавства. Водночас, аналізуючи статистичні дані щодо кількості виявлених службою боротьби з економічною злочинністю та підрозділами боротьби з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України кримінальних правопорушень, пов'язаних із фіктивним підприємництвом за 2013–2017 роки, можемо стверджувати, що робота зазначених підрозділів з цієї проблематики проводиться досить ефективно. Зокрема, якщо в 2013 році зареєстровано 284 кримінальні правопорушення, пов'язані з фіктивним підприємством, з яких 105 справ направлено до суду з обвинувальним актом, а про підозру в учиненні кримінального правопорушення за ст. 205 КК України повідомлено 151 особу, то за 2017 рік загалом по Україні за розрахунковою оцінкою викрито 844 злочини, які кваліфікуються за ст. 205 КК України «Фіктивне підпри-

емництво», що склало 9 % від загальної кількості викритих злочинів економічного характеру [4].

Одною із проблем протидії підрозділів правоохоронних органів фіктивному підприємництву є відсутність належної взаємодії між правоохоронними та контролюючими органами, що призводить до того, що більшість правопорушень у сфері економіки виявляється не на стадії підготовки, а вже після їх вчинення та завдання матеріальної шкоди державі. Задля усунення цієї проблеми необхідно запровадити проведення правоохоронними та контролюючими органами спільних навчальних занять із виявлення, попередження та припинення діяльності фіктивних підприємств, а також забезпечення проведення ними цільових перевірок, профілактичних операцій і рейдів [5, с. 90].

Подолати в Україні фіктивне підприємство можна лише шляхом вжиття необхідних заходів для усунення низки факторів, що створюють умови для вчинення різних зловживань у сфері економіки. Тому з метою належної взаємодії між правоохоронними та контролюючими органами на законодавчому рівні необхідно [6; 5; с. 90]:

- визначити поняття «фіктивне підприємство» та «фіктивна фірма». Правове закріплення поняття фіктивного суб'єкта підприємницької діяльності стане першим кроком, після якого потребують систематизації інші законодавчі акти, що регламентують здійснення фінансово-господарської діяльності;

- передати органам державної фіскальної служби функції державної реєстрації та ведення реєстру суб'єктів підприємницької діяльності;

- надати правоохоронним і контролюючим органам права щодо здійснення контролю над державною реєстрацією суб'єктів підприємництва, зокрема щодо перевірки достовірності наданої інформації;

- запровадити відповідальність посадових осіб, що проводять державну реєстрацію фіктивних підприємств і допускають порушення встановленого порядку реєстрації;

- передбачити в Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) та КК України норми про адміністративну та кримінальну відповідальність за подання для державної реєстрації документів, що містять недостовірні дані;

- створити єдині автоматизовані бази даних суб'єктів підприємництва, фіктивних фірм і загублених паспортів, які будуть доступні для правоохоронних, контролюючих органів і суб'єктів підприємництва;

- доповнити КК України нормою, що передбачатиме відповідальність за здійснення фіктивної підприємницької діяльності фізичними особами – підприємцями.

Оскільки переорієнтація юридичної особи на провадження діяльності, властивій суб'єктам підприємницької діяльності, з ознаками фіктивності набула останнім часом найбільшого поширення, основним безпосереднім об'єктом злочину є визначений законодавством порядок провадження підприємницької діяльності [7]. Додатковим об'єктом може бути встановлений порядок оподаткування та отримання кредитних ресурсів, добросовісна конкуренція, право власності [8, с. 119–126].

мання кредитних ресурсів, добросовісна конкуренція, право власності [8, с. 119–126].

Виявлення фіктивних суб'єктів підприємницької діяльності виконується працівниками оперативних підрозділів правоохоронних органів під час проведення оперативно-розшукових заходів або оперативного супроводження документальних перевірок платників податків, здійснюваних контролюючими органами. У свою чергу, недостатньо налагоджена взаємодія з іншими державними органами, на які покладені обов'язки сприяння у виявленні проявів організованої злочинності (Національний банк України, Міністерство фінансів України тощо), негативно впливає на стан боротьби із зазначеними злочинами. Так, банківські установи зобов'язані інформувати органи фіскальної служби про всі широкомасштабні операції юридичних і фізичних осіб. Однак, незважаючи на те, що значна частина перерахованих коштів під час «конвертації» підпадає під ці ознаки, банки, посилаючись на Закон України «Про банки і банківську діяльність», з різних причин не надають зазначеної інформації [7].

Отже необхідно констатувати, що недосконалість чинного законодавства надалі може призвести до зростання рівня економічної злочинності й стати загрозою для основ національної безпеки України. Вважаємо, що для ефективної боротьби зі злочинами економічної спрямованості потрібно запровадити на законодавчому рівні комплексний підхід до боротьби з цією категорією злочинів, який забезпечить захист прав і законних інтересів громадян, суб'єктів господарювання всіх форм власності та держави загалом [9].

Для виявлення фіктивних фірм підрозділами податкової міліції спільно з органами фіскальної служби встановлюється постійний контроль за товарно-грошовими потоками посередників, у яких у ланцюгу реалізації товарів (робіт, послуг) виявлена фіктивна комерційна структура. Важливого значення у викритті фіктивного підприємництва набуває взаємодія зі слідчими й іншими службами, і підрозділами правоохоронних і державних органів, органами прокуратури, банками, Фондом державного майна України, контрольно-ревізійними службами.

Найбільш тісною є взаємодія щодо протидії фіктивному підприємництву оперативних підрозділів зі слідчими. Процесуальна форма взаємодії передбачена ст. 104 КПК України, яка роз'яснює, що після вступу у справу слідчого орган дізнання зобов'язаний виконувати доручення слідчого щодо проведення слідчих і розшукових дій. За потреби слідчий може дати письмове доручення органу дізнання на виконання оперативно-розшукових заходів щодо додаткового виявлення свідків, місця знаходження документів, предметів тощо [10].

Особливістю в організації боротьби з фіктивними підприємствами є те, що їх викриттям, крім фіскальних органів, займаються також і підрозділи з боротьби з економічними злочинами правоохоронних органів прокуратури, МВС і СБУ. Така взаємодія набуває важливого значення в боротьбі з фіктивними фірмами, особливо під час проведення оперативно-

технічних заходів щодо документування злочинних дій організованих злочинних угруповань.

Взаємодія правоохоронних органів здійснюється у формі надання різноманітної інформації про організацію, створення та дислокацію фіктивних фірм, проведення спільних рейдів із перевірки водного та залізничного транспорту, пошуку шляхів транспортування та місць переховування без ліцензійних і незаконних товарів, а також товарів, які заборонені в обігу.

На особливу увагу заслуговує організація взаємодії податкової міліції з митними органами України. Необхідні заходи з викриття контрабанди та інших правопорушень, які вчиняються з використанням фіктивних підприємств, найчастіше розпочинають оперативні підрозділи СБУ, залучаючи до справи органи митного контролю, а за потреби – і сили прикордонної служби.

Взаємодія податкової міліції з органами внутрішніх справ, Службою безпеки України, митними органами не повинна обмежуватися лише спеціальними заходами. Часто такі спеціальні заходи проводяться спеціалізованими службами МВС і СБУ самостійно, без будь-якої участі ініціатора завдання, що значно знижує їхню ефективність [11].

Практика діяльності органів фіскальної служби свідчить, що організація взаємодії їхніх підрозділів із правоохоронними органами в процесі викриття фіктивних підприємств досі перебуває на незадовільному рівні. Як правило, така взаємодія має епізодичний характер. Крім того, в окремих випадках спостерігається дублювання повноважень під час виконання окремих контрольних функцій і неузгодженість дій, що пов'язані з відомчою неврегульованістю результатів роботи в цьому напрямі. Актуальною залишається й проблема взаємодії між підрозділами податкової міліції та іншими правоохоронними органами в частині виявлення, документування та реалізації оперативних матеріалів щодо існування протиправної діяльності фіктивних підприємств.

На зазначене впливає, насамперед, відсутність належного нормативно-правового, спільного інформаційного забезпечення, вироблених єдиних методик із виявлення, викриття та розслідування діяльності фіктивних підприємств, які сприяли б покращенню ефективності роботи, обміну передовим досвідом тощо. Відомчі інформаційні системи правоохоронних органів не забезпечують якість і надійність всебічної інформації, особливо про членів організованих угруповань, які займаються організацією фіктивних фірм. Усе це призводить до зниження ефективності боротьби з фіктивним підприємством та іншими правопорушеннями, які вчиняються із залученням фіктивних підприємств.

Податковою міліцією напрацьовано певний досвід взаємодії з компетентними органами іноземних держав у здійсненні перевірок фактів реєстрації підприємств – нерезидентів та їхніх фінансово-господарських відносин з об'єктом податкової перевірки. Практика діяльності податкової міліції свідчить про значне зростання обсягів міжнародного співробітництва завдяки можливості безпосе-

реднього звернення Головного слідчого управління фінансових розслідувань ДФС України до податкових органів іноземних держав.

Недоліки правового режиму підприємницької діяльності, похибки фіскальної й економічної політики України, а також недосконалість законодавства сприяють створенню умов, за яких організовані злочинні групи не тільки організовують, створюють або придбають суб'єктів підприємницької діяльності з метою незаконного залучення у своє користування коштів, майна, інших товарно-матеріальних цінностей, ухилення від оподаткування, а й використовують різні акти фіктивних підприємств для здійснення дій, які створюють умови для отримання незаконного прибутку іншими реальними підприємствами [12].

Попередження злочинів у сфері економіки є основним завданням, що стоїть перед усіма органами державної влади, особливо правоохоронними органами. Серед них важливе місце займають оперативні підрозділи податкової міліції ДФС України й оперативні підрозділи боротьби з економічною злочинністю МВС України.

Передумовою реформування законодавства щодо боротьби з економічною злочинністю, на думку науковців, могло б стати прийняття Закону України «Про боротьбу з економічною злочинністю», проект якого розроблено Департаментом боротьби з економічною злочинністю МВС України. Це дасть змогу на законодавчому рівні визначити державну стратегію боротьби з економічною злочинністю, розмежувати й одночасно розширити повноваження правоохоронних органів у сфері боротьби з економічною злочинністю, зокрема Департаменту ДСБЕЗ, закріпити механізм взаємодії між ними та іншими державними структурами.

Отож потрібно погодитись із думкою науковців, що недосконалість чинного законодавства надалі може призвести до зростання рівня економічної злочинності й стати загрозою для основ національної безпеки України. Для ефективної боротьби зі злочинами економічної спрямованості потрібно запровадити на законодавчому рівні комплексний підхід до боротьби з цією категорією злочинів, який забезпечить захист прав і законних інтересів громадян, суб'єктів господарювання всіх форм власності та держави загалом [9].

Попередження злочинів є системою соціальних і правових заходів, спрямованих на усунення причин та умов їх скоєння, яким належить провідна роль у запобіганні та ліквідації злочинності. Саме на цьому етапі важливу роль відіграє взаємодія всіх правоохоронних і контролюючих органів. Інакше кажучи, це комплексна проблема, яку повинні вирішувати не тільки оперативні підрозділи правоохоронних органів, а й інші служби, підрозділи, органи державної влади та управління.

Для здійснення зовнішньої взаємодії між підрозділами правоохоронних органів необхідна координація всіх державних структур у виробленні єдиного підходу для проведення повноцінних і належним

чином спланованих дій із метою об'єднання зусиль усіх підрозділів виконавчої влади в боротьбі з фіктивним підприємством. Аналіз здійснення підрозділами податкової міліції заходів щодо боротьби з фіктивними фірмами свідчить про те, що проведення повноцінних і належним чином спланованих дій за загальним планом з організації боротьби з фіктивним підприємством у державі сприятиме об'єднанню зусиль усіх підрозділів виконавчої влади в боротьбі з цим негативним явищем [7].

Отже, на підставі аналізу особливостей налагодження стратегічної й тактичної взаємодії між правоохоронними та контролюючими органами можна зробити висновок, що існує низка проблем, які потре-

бують свого вирішення. До таких проблем можна віднести такі: недостатність теоретичного розроблення особливостей взаємодії, прогалини в чинному національному законодавстві з питань правової регламентації спільних правоохоронних дій, неузгодженість між спеціальними підрозділами з протидії фіктивному підприємству та іншими службами, правоохоронними й контролюючими органами, необхідність постійного вироблення нових підходів до конструктивної взаємодії в умовах протидії фіктивному підприємству, наявність корумпованих зв'язків, поширення міжрегіональної та міждержавної злочинної діяльності, збільшення кримінального тиску на суспільство й політику тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дудник Л.М. Протидія фіктивному підприємству підрозділами податкової міліції у сфері паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) України (Адміністративно-правовий аналіз): монографія. Київ: Політехніка, 2007. 114 с.
2. Цимбал Г.П. Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Ірпінь, 2005. 223 с.
3. Ярмак О.М. Адміністративно-правові засади взаємодії органів державної влади України у правоохоронній сфері: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. К., 2009. 238 с.
4. Мельник В.І. Кожен п'ятий. Як в Україні карають за економічні злочини та що з цим робити? 2018 URL: http://protokol.com.ua/ua/kogen_p_yatiy_yak_v_ukraini_karayut_za_ekonomichni_zlochini_ta_shcho_z_tsim_robiti/
5. Мельник О.О., Опак К.М. Стан протидії фіктивному підприємству в Україні. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2014. № 1. С. 88–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2014_1_2
6. Семчук О.В. Фіктивне підприємство в Україні: стан, перспективи та шляхи подолання. URL: http://www.rusnauka.com/9_DN_2010/Pravo/61577.doc.htm
7. Кульчицький С.В. Нова економічна політика. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. К.: Наук. думка, 2010. Т. 2, 1964. 736 с.
8. Кондрушкин И.С. Частный капитал перед советским судом. М., 1976. 326 с.
9. Дудник Л.М., Василичук В.І., Опалінський Ю.В. Фіктивне підприємство, шляхи боротьби з ним: навч. посібник. Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2005. 194 с.
10. Лисенко В.В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції: (Теорія та практика): Монографія. К.: Логос, 2004. 324 с.
11. Опалінський Ю.В. Фіктивне підприємство – Історія і сучасність. Іменем Закону. 05.05.1998. № 24. Ст. 511.
12. Осовська Г.В., Юркевич О.О., Завадський Й.С. Економічний словник. К.: Кондор, 2007. 358 с.